

Владислав ГОНЧАРЕНКО
Ольга КЛИМКО
Артем ПОЖАР

КРЕДИТНІ СПІЛКИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Охарактеризовано та проаналізовано масштаб і наслідки негативного впливу світової фінансово-економічної кризи на функціонування кредитних спілок України.

Світова фінансова криза, яка зародилась і визріла у нетрях фінансового сектора США, суттєво вплинула на діяльність різноманітних фінансових установ у багатьох країнах світу. Кредитні спілки є однією з найпоширеніших форм фінансово-кредитних установ. У зв'язку з цим, дослідження впливу фінансової кризи на діяльність кредитних спілок є досить актуальною науковою і прикладною проблемою, яка сьогодні ще не знайшла належного відображення у працях вітчизняних науковців.

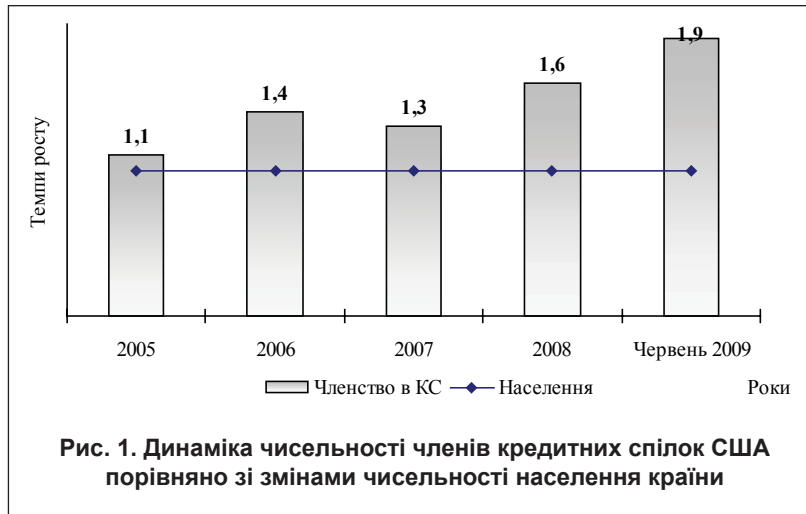
Аналіз особливостей, закономірностей і прогнозування потенційних масштабів поширення кризових явищ на діяльність кредитних спілок України доцільно розпочати із виявлення впливу фінансової кризи на кредитні спілки в її епіцентрі – США.

Варто зазначити, що кредитні спілки США набагато легше переживають фінансову кризу, ніж комерційні банки. Це зумовлено особливостями унікальної соціально-економічної природи кредитних спілок, діяльність яких будується на кооперативних принципах [1]. Як справжні кооперативні організації, спілки обслуговують потреби винятково своїх членів, є неприбутковими (non-profit) організаціями, не прагнуть до максимізації прибутку, а тому, як правило, ведуть зважену кредитну та інвестиційну політику.

Станом на 19 жовтня 2009 року лише 11 з 7846 американських кредитних спілок збанкрутували через фінансову кризу, в той час як для банків США цей показник становить 98 із 8200 [9]. Порівняно з банками, спілки мають втричі менше прострочених і вдвічі менше списаних як безнадійні кредитів. Оскільки американцям в умовах кризи стало значно важче отримати фінансування в комерційних банках, кількість членів спілок в США, починаючи з 2007 р., невпинно зростає (рис. 1). До речі, членами кредитних спілок в США є понад 30% економічно активного населення.

В той час, як кредитний портфель американських банків протягом року (червень 2008 – червень 2009) скоротився на 4,5%, кредитний портфель кредитних спілок збільшився на аналогічний відсоток [4]. Це обумовлено прагненням кредитних спілок виконати свою місію – допомогти своїм членам у скрутний час. Однак, з іншого боку, таке прагнення призводить до зростання кількості прострочених кредитів, оскільки позичальники, через різні об'єктивні й суб'єктивні причини, в кризових умовах часто допускають порушення графіку сплат за кредитами.

У деяких “роздрібних” кредитних спілках (наприклад, Tulip Cooperative Credit

коштів і допомагав державному регулятору покривати втрати корпоративних кредитних спілок. Це сприяло б зменшенню фінансового навантаження на "роздрібні" спілки і швидшій реанімації проблемних спілок.

Таким чином, на сучасному етапі світової фінансової кризи стан

Union в Олімпії) державним регулятором впроваджено тимчасову адміністрацію, що реалізує програму відновлення капіталу [8]. Адже кредитні спілки, на відміну від комерційних банків, не мають доступу до державних програм з прийняття федеральним урядом на себе боргових зобов'язань фінансових інституцій. Нарощувати власний капітал спілки можуть винятково за рахунок "зароблених" в процесі діяльності коштів.

Отож, можна очікувати нової хвилі злиття кредитних спілок чи приєднань проблемних кредитних спілок до більш фінансово-стабільних, однак для більшості ці проблеми наразі не виникають, оскільки розмір їх капіталу є достатнім.

Слід зазначити, що Національна Асоціація Кредитних Спілок США здійснила низку ініціатив з метою підтримки усієї кредитно-кооперативної системи Сполучених Штатів (табл. 1).

Згадані проблеми боротьби з наслідками кризи і подальшого розвитку кредитних спілок у США пропонується вирішувати за допомогою прийняття поданого до Конгресу законопроекту, який дозволив би започаткувати спеціальний фонд, що функціонував би за рахунок позичених у Казначейства США

американських кредитних спілок, на відміну від комерційних банків, важко визначити як негативний. Через обмежену участь у ринку іпотечних цінних паперів, кредитні спілки зазнали значно менших втрат. Відсутність прагнення до максимальних прибутків, а також відносна ізольованість кредитно-кооперативної системи від загальнодержавної і світової фінансово-кредитної системи частково вберегла їх від фінансових ризиків, пов'язаних із похідними фінансовими інструментами.

В Україні кредитні спілки значно більше відчули на собі негативні наслідки світової фінансової кризи. За інформацією державного регулятора (Держфінпослуг), різного роду фінансові проблеми наразі мають 200–240 кредитних спілок, що становить 25–30% від їх загальної кількості. З них близько 100–120 спілок могли б бути врятовані рефінансуванням в загальному обсязі 50 млн. грн. Стільки ж спілок знаходяться у критичному стані, і необхідний їм обсяг фінансування становить 250–300 млн. грн. За оптимістичними прогнозами, до кінця 2010 р. ліцензії будуть позбавлені 120–140 кредитних спілок, а за песимістичними – 180–200 [3].

**Ініціативи Національної Асоціації Кредитних Спілок США
щодо надання допомоги кредитним спілкам***

Дата впровадження	Ініціатива
Жовтень, 2008	Прийнято рішення про заснування Тимчасової програми гарантування ліквідності корпоративних кредитних спілок (Temporary Corporate Credit Union Liquidity Guarantee Program), що має забезпечити 100% гарантування нових незабезпечених боргових зобов'язань, виданих уповноваженими корпоративними спілками з 3.06.2009 по 30.06.2012.
Грудень, 2008	Відкрито Програму інвестування кредитних спілок (Credit Union System Investment Program), метою якої є забезпечення ліквідності корпоративних кредитних спілок.
Грудень, 2008	Прийнято нормативну зміну, що дозволяє Центральній кредитній спілці США конвертувати капітальні рахунки своїх членів у новий "інструмент акціонерного капіталу" (paid-in-capital instrument), що вважатиметься борговими рейтинговими агенціями капіталом першого порядку.
Січень, 2009	Національна асоціація кредитних спілок США виписала на Центральну кредитну спілку вексель номіналом 1 мільярд доларів з метою покриття очікуваних втрат та гарантованих застрахованих паїв усіх членів (корпоративних кредитних спілок) до 31 грудня 2010 року.
Березень, 2009	Національна асоціація кредитних спілок США взяла під свою опіку 2 корпоративні кредитні спілки (U.S. Central та WesCorp).

* Складено авторами на основі: [5].

Згідно з українським законодавством, кредитні спілки є неприбутковими організаціями, заснованими фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Пільговий неприбутковий статус кредитних спілок при недостатньому нагляді з боку державного регулятора щодо дотримання принципів кооперативної діяльності призвів до того, що під назвою "кредитна спілка" стали виникати організації, які не мали нічого спільного зі справжньою кооперативною установою, створеною для фінансової взаємодопомоги населення. Ці псевдоспілки і складають значну частину "проблемних" спілок, які не повертають кошти населенню.

Станом на 1.01.2010 р. у Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 816 небанківських кредитних установ, з яких 755 (92,5%) склали кре-

дитні спілки. Протягом 2008–2009 рр. до державного реєстру було внесено 57 нових кредитних спілок, а вилучено 102.

Світова фінансова криза негативно вплинула на розвиток українських кредитних спілок. З її приходом в Україну суттєво погіршилися показники та результати діяльності кредитних спілок, стало спостерігатись уповільнення рівня ділової активності та значне зниження темпів приросту, а часто й суттєве падіння основних показників (табл. 2).

Протягом 2008 р. спостерігались нижчі, ніж у 2007, але все ж досить високі темпи зростання основних показників діяльності кредитних спілок. Кредитний портфель зріс на 23,5%, загальні активи – на 15,3%, сума вкладів на депозитні рахунки – на 14,5%, кількість членів спілок – на 11,6%, капітал – на 10,4%. Однак вже в цей період почали з'являтися певні тривожні ознаки проблем. Насамперед – це падіння на 33% кількості членів спілок, що мають внески на депозитних рахунках.

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності кредитних спілок України

Показники	Станом на 31.12.07	Станом на 31.12.08	Станом на 31.12.09	Темпи приросту, %	
				2008/2007	2009/2008
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	800	829	755	3,6	-8,9
Кількість членів КС, тис. осіб	2391,6	2669,4	2190,3	11,6	- 17,9
Кількість членів КС, які мають внески на депозитних рахунках на кінець періоду, тис. осіб	245,3	164,0	117,0	-33,1	-28,7
Кількість членів КС, які мають діючі кредитні договори, тис. осіб	561,5	578,1	423,6	3,0	-26,7
Загальні активи, млн. грн.	5261,0	6064,9	4218,0	15,3	-30,5
Кредити, надані членам КС (залишок на кінець періоду), млн. грн.	4512,3	5572,8	3909,1	23,5	-29,9
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду), млн. грн.	3451,3	3951,1	2959,3	14,5	-25,1
Капітал, млн. грн.	1552,0	1714,0	765,8	10,4	-55,3

З моменту поширення світової фінансової кризи в Україну показники кредитних спілок почали стрімко падати. У 2009 р. кредитні спілки втратили понад 55% свого капіталу, близько 30% активів, вкладників та кредитного портфелю, 25,1% вкладів. Найменші втрати спостерігались за показником загальної кількості членів кредитних спілок. Це пояснюється високою кількістю пасивних членів спілок, т. зв. “мертвих душ”, які разово скористались послугами кредитної спілки (як правило, кредитом) і більше не користувались її послугами, втрачаючи зв'язок зі спілкою. На фоні загального зростання кількості членів кредитних спілок із 1,2 млн. осіб у 2005 р. до 2,3 млн. осіб у 2009 р., частка громадян, які активно користуються послугами спілок за цей період зменшилась із 575,3 тис. до 540,6 тис. осіб. При цьому, кількість осіб, що мають депозитні рахунки у спілках, є незначною і за період кризи зменшилася з 245,3 тис. осіб до 117 тис. осіб. Серед загальної кількості членів спілок вкладники складають лише 5%, а позичальники – 19%.

Слід зазначити, що така ситуація з “мертвими душами” в кредитних спілках є значною проблемою і наслідком недосконалості українського законодавства, яке не передбачає можливості виключення членів із кредитної спілки у зв'язку з не користуванням послугами протягом певного часу (наприклад, 3-х років). Тому з часом у кредитних спілках виникають значні проблеми в проведенні загальних зборів, що суттєво впливає на організацію ефективного управління на традиційних кооперативних засадах.

У 2009 р. основні показники діяльності кредитних спілок погіршувались щоквартально. При цьому, темпи погіршення наростали (табл. 3).

Серед критично важливих показників, які характеризують негативні тенденції в діяльності кредитних спілок в умовах кризи, слід відзначити стрімке зростання (в 11,3 рази) непокритих збитків спілок, збільшення квартальної простроченості кредитного портфелю, падіння продуктивних і суттєве зростання непродуктивних активів, негативну динаміку кредитування і залучення коштів.

Таблиця 3

Квартальна динаміка основних показників діяльності кредитних спілок у 2009 р.

Показники	Період (наростаючим підсумком)			
	I кв. 2009	II кв. 2009	III кв. 2009	IV кв. 2009
Кількість зареєстрованих кредитних спілок (на кінець періоду)	828	821	821	755
Включено до Державного реєстру (за квартал)	3	3	2	7
Виключено з Державного реєстру (за квартал)	4	10	2	73
Частка перших 10 КС у загальному обсязі залишків кредитів на кінець періоду, %	30,1	27,0	28,6	27,3
Кількість членів КС, тис. осіб, з них:	2 124,7	2 151,6	2 330,6	2 190,3
<i>члени, які мають внески на депозитних рахунках</i>	126,3	124,0	119,2	117,0
<i>члени, які мають заборгованість за кредитами</i>	475,5	446,2	443,9	423,6
Активи, млн. грн., з них:	4 719,7	4 618,1	4 504,3	4 218,0
<i>продуктивні</i>	4 223,5	4 012,0	3 776,0	3 630,5
<i>непродуктивні</i>	496,1	606,1	728,3	587,5
Капітал, млн. грн.	1 248,7	1 149,6	1 036,3	765,8
Дохід КС, млн.грн.	268,9	671,1	821,9	1 086,1
Витрати КС, млн.грн.	314,3	825,3	1 073,4	1 533,0
Нерозподілений дохід (непокритий збиток), млн. грн.	-54,0	-201,0	-319,9	-612,5
Кредити, надані членам КС (залишок на кінець періоду), млн. грн.	4 253,2	4 121,3	4 023,4	3 909,1
Обсяг кредитів, наданих членам КС (за період), млн. грн.	539,6	1 159,1	1 642,4	2 415,9
Кількість кредитів, наданих членам КС (за період), одиниць	65 443	136 938	216 705	289 633
Внески членів КС на депозитні рахунки (залишок на кінець періоду), млн. грн.	3 127,1	3 122,7	3 036,3	2 959,3
Внески членів КС на депозитні рахунки (за період), млн. грн.	768,2	1 291,3	1 930,1	2 610,0
Заборгованість за неповерненими та простроченими кредитами (залишок на кінець періоду), млн. грн.	1 051,0	1 134,7	1 226,0	1 177,9

У 2009 р. більшість кредитних спілок (425 або 59%) об'єднувала відносно невелику кількість членів – до 1000 осіб. Спілок з кількістю членів від 1 до 10 тис. було 80 (11%), від 10 до 50 тис. – 37 (9%), від 50 до 100 тис. – 4 (0,6%) і більше 100 тис. – 1 (0,1%).

Характерною ознакою нинішньої ситуації в кредитних спілках є те, що позичальники мають великі обсяги простроченої заборгованості перед кредитними спілками (рис. 2).

Незважаючи на значне скорочення обсягів кредитування кредитними спілками, як і в попередні роки, найбільшим попитом користуються споживчі кредити, частка

яких становить 41%. Значну частку мають комерційні кредити (16%) та кредити, видані на інші потреби. Кредитування ведення селянських та фермерських господарств, як і в попередні періоди, має незначну частку в загальному обсязі виданих кредитів (по 2% відповідно).

Загальна сума кредитної заборгованості 423,6 тис. членів КС, що мали діючі на кінець 2009 р. кредитні договори, становила 3,9 млрд. грн., тобто в середньому кожен член-позичальник кредитної спілки на кінець періоду мав 9,1 тис. кредитного боргу. Загалом структура кредитів за вида-

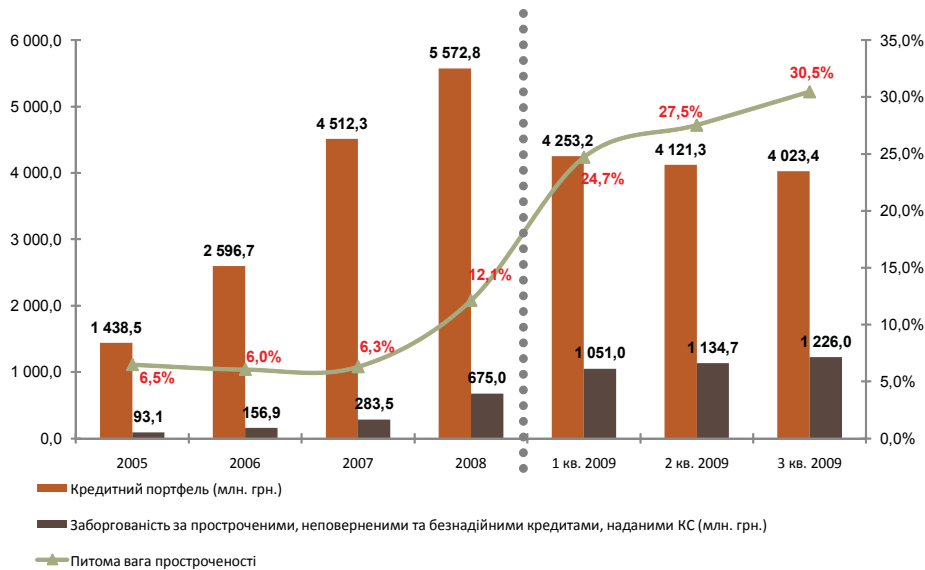

Рис. 2. Питома вага прострочених кредитів у кредитному портфелі кредитних спілок у 2005–2009 рр.

ми не зазнала великих змін. Кредитні спілки, враховуючи низьку платоспроможність позичальників, значно зменшили обсяги кредитування, ввели жорсткіші умови для надання кредитів та санкції у разі неповернення їх позичальниками.

Враховуючи суттєве погіршення фінансових показників багатьох кредитних спілок, можна зробити висновок про те, що з метою підтримки ліквідності, утримання фінансової стабільності та підвищення рівня захисту членів кредитних спілок певна частина спілок потребувала і на сьогодні потребує рефінансування, механізм якого, на жаль, не передбачений українським законодавством. На відміну від банків та їхніх вкладників, в Україні також не передбачено механізму відшкодування громадянам коштів, внесених у кредитні спілки у вигляді внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки.

Слід зазначити, що державний регулятор кредитних спілок – Держфінпослуг – з перших проявів фінансової кризи в Україні

активно включився до процесу запобігання її негативного впливу на розвиток ринку кредитних спілок. Держфінпослуг прийняла неоднозначне з юридичної точки зору, але необхідне ринку Розпорядження №1203 від 15.10.2008 року “Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок”, яким кредитні спілки були зобов’язані оперативно внести корективи у свою фінансову політику з огляду на необхідність першочергового дотримання вимог пунктів 4.1–4.2 Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об’єднаних кредитних спілок (далі – Положення), затвердженого розпорядженням Держфінпослуг від 16.01.2004 N 7 та зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 03.02.2004 за N 148/8747, в частині дотримання нормативів ліквідності. Визначалось, що протягом строку дії вказаного розпорядження дотримання нормативів ліквідності при одночасному дотриманні нормативу прибутковості є пріоритетним порівняно з

дотриманням інших встановлених Положенням фінансових нормативів. Крім цього, спілки мали виконувати свої зобов'язання за договорами про залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки лише у разі закінчення строків дії таких договорів, а також здійснювати розподіл доходу у вигляді плати (процентів) на пайові внески лише за умови відсутності заборгованості кредитної спілки перед своїми членами за внесками (вкладами) членів на депозитні рахунки, за якими надійшли заяви членів про дострокове припинення дії відповідних договорів. Крім цього, повернення додаткових пайових внесків у разі надходження відповідних заяв членів кредитної спілки мало здійснюватись лише за умови відсутності заборгованості кредитної спілки перед своїми членами за внесками (вкладами) членів на депозитні рахунки, за якими надійшли заяви членів про дострокове припинення дії відповідних договорів. Розпорядження також визначало, що приймати загальними зборами членів кредитної спілки або спостережною радою кредитної спілки рішення про повернення пайових внесків та цільових внесків в додатковий капітал у разі припинення особою членства у кредитній спілці можна було лише за умови відсутності заборгованості кредитної спілки перед своїми членами за внесками (вкладами) членів на депозитні рахунки, за якими надійшли заяви членів про дострокове припинення дії відповідних договорів. Крім цього, здійснювати будь-яку благодійну діяльність допускалось лише за умови відсутності заборгованості кредитної спілки перед своїми членами за внесками (вкладами) членів на депозитні рахунки, за якими надійшли заяви членів про дострокове припинення дії відповідних договорів. Для кредитних спілок, які не мали заборгованості за внесками (вкладами) членів на депозитні рахунки, дозволялось здійснюва-

ти розподіл доходу у вигляді плати (процентів) на пайові внески та повернення внесків, що формують капітал кредитної спілки, лише за рахунок коштів, що надходили до кредитної спілки від здійснення нею активних операцій (платежів за наданими кредитами, депозитами в банках та об'єднаних кредитних спілках тощо).

Зазначені заходи дозволили частково стабілізувати роботу кредитних спілок на початковому етапі фінансової кризи в Україні.

Таким чином, світова фінансова криза суттєво вплинула на діяльність кредитних спілок на фінансовому ринку як у нашій державі, так і в інших країнах, зокрема США. Однак, американські спілки, створивши протягом багатьох десятиліть розвинену систему зі сформованою сервісною інфраструктурою, отримали суттєві переваги перед банками і виявились стійкішими до негативних факторів зовнішнього середовища. Українські ж спілки, не маючи ефективної національної системи, поодиноці борються з проявами світової фінансової кризи в умовах масової дискредитації ідеї кредитної кооперації псевдоспілками. Не всі спілки зможуть вижити під час кризи, але, скоріш за все, відбудеться очищення українського кредитно-кооперативного руху і з часом залишаться лише справжні спілки, які здійснюють свою діяльність на основі класичних кооперативних принципів.

Література

1. Гончаренко В. *Кредитна кооперація: форми економічної самодопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика)*. – К.: Глобус, 1998. – 330 с.
2. *Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України*. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>
3. *Государство кредитные союзы спасать не будет. Новости. Торгово-промышленный*

союз. – Режим доступу: <http://tps-group.com.ua/index.php/ru/kontacts>.

4. Bruce Laura. *Credit unions faring well in crisis*. Oct. 19, 2009. – Режим доступу: <http://www.bankrate.com/finance/savings/credit-unions-faring-well-in-crisis.aspx>.

5. *Corporate Credit Unions in Crisis*. American Bankers Association. Spring 2009. – Режим доступу: <http://www.aba.com/NR/rdonlyres/804662A0-4225-11D4-AAE6-00508B95258D/58874/FinalCorporateCreditUnionsinCrisis20090326.pdf>.

6. *Credit Unions*. The Department of the Treasury, December 1997, p. 9.

7. Kane Mary. *Credit union collapse signals depth of financial crisis*. March 27, 2009. – Режим доступу: <http://michiganmessenger.com/15589/credit-union-collapse-signals-depth-of-financial-crisis>.

8. Kirsten Grind. *Credit unions facing next wave of crisis*. *Journal of Business*. June 4, 2009. – Режим доступу: <http://www.allbusiness.com/banking-finance/banking-institutions-systems-savings/12384691-1.html>.

9. *U.S. Credit Union Profile. A Summary of Mid-Year 2009 Credit Union Results*. September 9, 2009 – 12 p. – Режим доступу: http://advice.cuna.org/download/uscu_profile_3q09.pdf.